

W. Paravicini, ed., *Der Briefwechsel Karls des Kühnen (1433-1477). Inventar* (Kieler Werkstücke, Reihe D, Beiträge zur europäischen Geschichte des späten Mittelalters IV, 2 dln.; Frankfurt am Main, etc.: Peter Lang, 1995, 594 en 638 blz., DM226,-, ISBN 3 631 46371 5).

In 1971 besloot Werner Paravicini, jong medewerker van het Deutsche historische Institut, zich te wagen aan een editie van de brieven van de Bourgondische hertog Karel de Stoute (1433-1477). Hij heeft zich toen waarschijnlijk niet gerealiseerd dat dit een project van zeer lange adem zou worden. Nu hij, bijna een kwart eeuw later, is teruggekeerd naar Parijs als directeur van het genoemde instituut, kan hij nog steeds geen volledige editie aanbieden. Wel is er nu, dankzij de hulp van studenten, promovendi en medewerkers, die een enthousiaste en zeer deskundige *Arbeitsgruppe* vormen, een inventarisatie van Karels briefwisseling. En dat is al heel wat: meer dan 3500 nummers, chronologisch gerangschikt in twee dikke delen. De regesten vermelden alleen gegevens over afzender, geadresseerde, plaats en datum, verzending en ontvangst, overlevering en bewaarplaats. Over de inhoud wordt niets gezegd, behalve — paradoxaal genoeg — als het gaat om *deperdita*. Veel brieven komen we namelijk op het spoor via rekeningposten die beloningen aan boden verantwoorden. Deze posten, die bijna integraal in de inventaris worden afgedrukt, vermelden vaak ook de inhoud van de brief. Oorkonden, bevelschriften en andere officiële akten zijn niet opgenomen. Wel zijn ook politieke manifesten, diplomatieke instructies en verzoekschriften aan de vorst vermeld.

De inventarisatie is in eerste instantie verricht op basis van gedrukt materiaal: edities en vermeldingen in de literatuur. Meer dan 1500 titels zijn systematisch verwerkt. Daarnaast zijn in archieven en bibliotheken naspeuringen verricht naar nog niet eerder opgemerkt briefmateriaal. Daarbij heeft men echter niet naar volledigheid gestreefd. Slechts enkele fondsen zijn systematisch doorgenomen. Een belangrijke bijdrage leverde de verzameling van Henny Gruneisen (t 1973), aangelegd in het kader van de editie van *Deutsche Reichstagsakten*. Nog belangrijker waren de papieren uit de nalatenschap van de Parijse archivaris Henri Stein (t 1940). Zijn dossiers, waarvan een belangrijk deel nu in het departementaal archief in Dijon bewaard wordt, bevatten aantekeningen uit tal van grote en kleine archieven in geheel Europa. Daaronder bevonden zich ook afschriften van stukken uit in de Tweede Wereldoorlog verwoeste archieven. Tenslotte moet ook de collectie van het Dagvaartenproject van het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis in Den Haag worden vermeld. Een groot deel van de *deperdita* kwam men op het spoor via de daar gemaakte afschriften uit Hollandse rekeningen.

De twee dikke delen bieden een schat aan informatie, waarmee een ieder die zich met de politieke en institutionele geschiedenis van de Bourgondische 'staat' bezighoudt zijn voordeel kan doen. De inventaris is niet volledig, maar het zou inderdaad 'absurd' zijn, zoals Paravicini zelf zegt (11), de resultaten van het onderzoek om die reden aan de wetenschap te onthouden. De waarde van het boek is vooral gelegen in de opgaven van vindplaatsen. Een blik in het boek is voldoende om vast te stellen waar zich relevant materiaal bevindt. Het is dan wel vervelend te moeten constateren dat veel verwijzingen naar archivalia onduidelijk of verouderd zijn. Men heeft in de meeste gevallen eenvoudig de verwijzing uit de (vaak oude) literatuur of editie overgenomen. Dat heeft er bijvoorbeeld toe geleid dat de aanduidingen van archiefstukken die zich bevinden in het Algemeen Rijksarchief in Den Haag nog veel aan de onderzoeker zelf overlaten. Dat we de *chartes des domaines de la maison d'Orange* moeten zoeken in het Archief van de Nassause Domeinraad, laat zich wel raden, maar het zal menige onderzoeker toch even tijd kosten voor hij er achter is dat hij het *Register Privilégia Ducis Caroli* moet aanvragen als Archief Graven van Holland, inv. nr 240. Was het niet een kleine moeite geweest dit even aan te passen? Maar ach, het zijn details en de extra zoektijd is maar zeer betrekkelijk.

Het boek zal grotendeels overbodig worden als de aangekondigde editie verschijnt. Alleen de

gegevens over *deperdita* houden dan hun waarde, met uitzondering van het Hollandse deel, dat ook in een RGP-deel beschikbaar zal komen. Maar beide publicaties zullen nog wel even op zich laten wachten. We mogen daarom blij zijn dat de inventaris er nu al is. We zouden wensen dat er meer onderzoekers waren die Paravicini's stelling huldigden 'es sei besser, etwas zu tun als es aus übertriebener Sorge zu lassen' (40).

Antheun Janse

J. van Biezen, *Het Nederlandse orgel in de Renaissance en de Barok, in het bijzonder de school van Jan van Covelens* (Muziekhistorische Monografieën XIV (2 banden); Utrecht: Koninklijke vereniging voor Nederlandse muziekgeschiedenis, 1995, 822 blz., ISBN 90 6375 154 0).

De in de reeks *Muziekhistorische Monografieën* (editor Arend Jan Gierveld) van de Koninklijke VNM als deel XIV verschenen, in twee aparte delen uitgegeven studie van Jan van Biezen vormt het resultaat van jarenlang onderzoek naar het Nederlandse orgel in de Renaissance en Barok. Spoedig na zijn benoeming aan de Rijksuniversiteit te Leiden greep de auteur in 1976 de mogelijkheid aan, het onderzoeksproject 'Nederlandse orgels tot ca. 1650' te starten. In het kader van dit onderzoek, waarbij voor het eerst op systematische wijze gebruik werd gemaakt van bewaard gebleven materiaal van de instrumenten zelf, werden tienduizend orgelpijpen uit de periode ca. 1440-1740 onderzocht, werden verscheidene tienduizenden maten opgenomen en ongeveer evenzovele inscripties genoteerd. Bij het analyseren van de aldus verkregen gegevens was het doel vooral, de oorspronkelijke registers waartoe deze pijpen hadden behoord te identificeren en aldus de originele disposities van de instrumenten vast te stellen.

In zijn Voorwoord merkt Van Biezen op dat twee belangrijke ontdekkingen zijn gedaan. Tot nu toe werd algemeen aangenomen dat het bovenwerk na 1500 zijn intrede deed. Op grond van studie van de vijftiende-eeuwse elementen in het orgel van de St.-Nicolaas te Utrecht en van documenten uit de periode ca. 1440-1500 werd echter duidelijk dat bij Nederlandse orgels uit die tijd al bovenwerken voorkwamen. In de tweede plaats leidden inscripties op het zestiende-eeuwse pijpwerk in het orgel van de St.-Nicolaas te Utrecht en het feit dat de mensuren van de open fluit-registers van dit instrument en van het kleine orgel uit de St.-Bavo te Haarlem gelijk zijn tot de conclusie dat er via Comelis Gerritsz. een directe relatie is geweest tussen Jan van Covelens en de zogeheten Utrechtse school. Hieruit kan worden afgeleid dat Van Covelens als de eigenlijke vader van de Nederlandse orgelbouw moet worden beschouwd. Dit gegeven is door Van Biezen aangegrepen om zijn onderzoeksveld af te bakenen: de publicatie heeft voornamelijk betrekking op de orgels van deze bouwer en zijn school.

Ondanks de afbakening ervan is de studie dermate omvangrijk geworden, dat deze in twee boeken — deel I en deel II — is uitgegeven. In deel I wordt de ontwikkeling van het Nederlandse orgel in de Renaissance en Barok chronologisch geschetst. In deel II wordt (alfabetisch naar plaatsnaam) verslag gedaan van de orgels die oud materiaal bevatten en wordt een overzicht van hun geschiedenis gegeven. De publicatie van de onderzoeksresultaten in twee boeken en de wijze waarop het aangeboden materiaal is gerubriceerd dragen bij tot de lezersvriendelijkheid en maken het werk praktisch in het gebruik. Onhandig is echter dat de inhoud van deel II (slechts) staat vermeld in deel I: voor het overzicht van de in deel II behandelde orgels moet men steeds het andere boek raadplegen (een fotokopie kan een eenvoudige oplossing vormen).

Zoals we in voetnoot 2 op pagina 9 lezen, leidde Van Biezen in het collegejaar 1986-1987 een